

In de Nederlandse geestelijke gezondheidszorg komen mensen op basis van het gemeten IQ in verschillende (psychiatrische) zorgcircuits terecht. Door de actuele bezuinigingswoede zijn alle extra voorzieningen voor mensen met een $IQ > 70$ geschrapt. Britta van Toorn en Cobi Bon onderstrepen hoe onterecht een dergelijke maatregel is en tonen aan dat het IQ niet betrouwbaar is te meten met de gangbare intelligentietests.

CONSEQUENTIES VOOR DE PRAKTIJK

DE ONBETROUW- BAARHEID VAN DE IQ-METING

RONNIE WAS 21 JAAR TOEN HIJ BESCHULDIGD WERD VAN DOODSLAG. De rechter-commissaris gelastte een pro justitia-onderzoek. Een pro justitia-rapportage is een onderzoek naar de geestvermogens van de verdachte in opdracht van de rechter-commissaris en heeft tot doel: diagnostiek, bepalen van relatie tussen stoornis en delict, inschatting kans op recidive, advies aangaande de mate van toerekeningsvatbaarheid en een behandeladvies vanuit forensisch/gedragskundig perspectief, dus gericht op het voorkomen van recidive. Door de rapporterende psycholoog werd, met behulp van de verkorte GIT2 (6 van de 9 subtests) het IQ van Ronnie vastgesteld op 70 en werd de diagnose 'zwakbegaafdheid' gesteld. Daarnaast was er sprake van een borderline persoonlijkheidsstoornis en vertoonde Ronnie narcistische trekken. Op basis hiervan concludeerde de psycholoog dat zijn lage IQ een belangrijke rol moest hebben gespeeld bij de totstandkoming van het delict: hij had de consequenties van zijn handelen onvoldoende kunnen overzien, hij had zich om laten praten door zijn vriend (omdat hij ook stoer wilde zijn en erbij wilde horen) en hij werd niet in staat geacht om zelfstandig gedragsalternatieven te creëren.

Mede door zijn zwakbegaafdheid werd Ronnie verminderd toerekeningsvatbaar geacht en door de rechter, conform het PJ-advies, veroordeeld tot tbs met verpleging. De plaatsingsfunctionaris op het Ministerie van Justitie besliste dat Ronnie, gezien zijn zwakbegaafdheid, in een gespecialiseerde kliniek moest worden geplaatst. Ruim een jaar later

werd hij opgenomen in een SGLVG (Sterk Gedragsgestoord Licht Verstandelijk Gehandicapt) kliniek, waar na een halfjaar opnieuw zijn IQ werd bepaald, ditmaal met de WAIS-III. Zijn scores waren aanzienlijk hoger: totaal IQ 87, VIQ 95, PIQ 82. Mede op grond van deze uitslag werd voor Ronnie overplaatsing aangevraagd naar een reguliere tbs-kliniek. Men verbond verder geen consequenties aan het feit dat (achteraf geheel onterecht) de diagnose zwakbegaafdheid een belangrijke rol had gespeeld bij de sanctiebepaling. Ronnie bleef onverminderd zitten met oplegging van een tbs-maatregel.

Helaas staat het verhaal van Ronnie niet alleen. Het is onbekend hoeveel mensen er jaarlijks onterecht worden toegewezen aan het zwakbegaafdencircuit, maar het zijn er waarschijnlijk meer dan men zou verwachten. Ook het omgekeerde is mogelijk: de onderzochte wordt wel in het reguliere (forensische) circuit geplaatst, terwijl een SGLVG-plaats meer aangewezen is.

HANS (34) HEEFT VAN DE RECHTER TBS MET VOORWAARDEN OPGELEGD GEKREGEN.

De voorwaarden bestaan uit een verplicht reclasseringscontact en ambulante therapie bij een forensische polikliniek. Tijdens het PJ-onderzoek is zijn IQ van 101 bepaald met de GIT2. Na anderhalf jaar therapie is er nauwelijks vooruitgang geboekt en raakt Hans steeds meer gedemotiveerd. Besloten wordt zijn intelligentie opnieuw te testen, nu met de WAIS-

III. De meting levert een IQ van 78 op (VIQ 82, PIQ 75). Indien deze score een goede weergave zou zijn van zijn niveau van intellectueel functioneren, is het geen wonder dat er geen vooruitgang was: Hans kon, door zijn cognitieve beperking, geen gebruik maken van de daar aangeboden therapeutische interventies.

De cases laten zien dat de bepaling van het IQ van een persoon grote verschillen kan vertonen, afhankelijk van het moment van testen en de test die gebruikt wordt. Het gemeten intelligentieniveau kan grote gevolgen voor de onderzochte hebben. Voor Ronnie heeft zijn diagnose 'zwakbegaafd' een belangrijke rol gespeeld bij de oplegging van de tbs-maatregel. Het later gemeten IQ van 87 (WAIS-III) toont aan dat de plaatsing onterecht was en dat zijn intelligentieniveau in eerste instantie onderschat werd. Hans daarentegen werd overschat en benaderd als gemiddeld intelligent terwijl de uitkomst van zijn behandeling, in combinatie met de testresultaten op de WAIS-III, meer wijst op zwakbegaafdheid.

AANLEIDING VOOR HET ONDERZOEK Het goed bepalen van het intelligentieniveau is een belangrijk onderdeel van de pro justitia-rapportage en is van belang zowel voor de PJ-rapporteur, voor de onderzochte als voor de overheid. Als de relatie tussen cognitieve beperkingen en delict aangetoond kan worden, speelt het intelligentieniveau een (grote) rol bij het advies aangaande de mate van toerekeningsvatbaarheid, de inschatting van de kans op recidive en de indicatiestelling.

Het belang van de overheid is gelegen in de toewijzing van behandelplaatsen, onder andere binnen het juridisch kader van de tbs met dwangverpleging. Men hanteert de grens van 70 voor de plaatsing in gespecialiseerde SGLVG instellingen. Iedereen met een IQ van 70 of lager komt in het zwakbegaafdencircuit terecht en voor iedereen met een hoger IQ blijft die deur gesloten. De reguliere ggz hanteert een toelatinggrens van 85-90, iedereen met een lager IQ wordt niet in staat geacht gebruik te kunnen maken van bestaande therapeutische interventies.

Hieruit blijkt duidelijk dat het van groot belang is dat het gemeten IQ een correcte weergave is van het daadwerkelijk niveau van intellectueel functioneren.

Uit een eerder onderzoek van Tellegen (2006) bleek dat het verschil tussen twee intelligentietests voor jongeren – de WISC-R en de RAKIT – bij 1/3 van de gevallen 0 tot 4 punten was, bij 1/3 was het verschil 5 tot 9 punten en in 1/3 van de gevallen was het verschil in IQ-scores 10 punten of meer. Hij

Mensen kunnen onterecht in het zwakbegaafdencircuit terecht komen

spreekt de verwachting uit 'dat bij het geven van scores bij de WAIS en de KAIT en waarschijnlijk ook de GIT, verschillen van tien punten of meer helemaal niet ongebruikelijk zijn'. Tellegen concludeert dat één IQ niet bestaat, want dan zou je eigenlijk elke keer min of meer dezelfde uitkomst moeten krijgen. 'Dit betekent ook dat het huidige gebruik van classificatiesystemen en indicatiestellingen – die gebaseerd zijn op de waan dat mensen één IQ hebben, en dat je op grond daarvan beslissingen zou kunnen nemen – niet deugt.'

De verwachting van Tellegen, namelijk dat het IQ op de verschillende tests sterk kan variëren, leeft ook in de praktijk van de PJ-rapporteurs maar is nooit onderzocht bij een forensische populatie. Jaarlijks wordt in het kader van een PJ-rapportage van circa vijfduizend personen het IQ gemeten. Uit gegevens over 2006 blijkt dat de lagere intelligentieniveaus oververtegenwoordigd zijn. 22% van de onderzochten heeft een IQ-score <85. In 2006 betrof het dus circa elfhonderd onderzochten.

De omvang van de rapportages en de gevolgen die een IQ-score kan hebben, zijn de aanleiding voor onderstaand onderzoek, waarin de drie meest gangbare intelligentietests voor volwassenen (WAIS-III, KAIT en GIT2) met elkaar worden vergeleken. Gekozen werd, naast de WAIS-III, voor de kernbatterij van de KAIT (6 subtests) omdat de overige 4 subtests van de KAIT niet bijdragen aan de IQ-score. Er werd gekozen voor de verkorte GIT2 (6 van de 9 subtests) omdat dit een gangbare test is bij pro justitia-rapportages en aanbevolen wordt in de *best practice* voor psychologisch onderzoek pro justitia.

Kraijer (2005) vergeleek de WAIS-III-NL, KAIT en GIT2 al eerder met betrekking tot hun psychometrische kwaliteiten. Zijn conclusie is dat het alle drie geschikte tests zijn met betrekking tot validiteit en betrouwbaarheid. Alle drie de tests hebben hun merites, naar de mening van Kraijer, en alle drie voldoen ze aan fundamentele psychometrische eisen. Alle drie worden ze ook voldoende tot goed beoordeeld door de COTAN.

ONDERZOEKSOPZET Bij vijftig volwassenen namen wij de volledige WAIS-III af, de Verkorte GIT2 (zes van de negen subtests, verder aan te duiden als GIT2) en de kernbatterij van de KAIT (zes subtests). Bij het samenstellen van de onderzoeksgroep lag de nadruk op de lagere intelligentieniveaus. Uitgesloten van deelname werden mensen met actuele AS-I stoornissen, met uitzondering van PDD-NOS.

In totaal werden 23 onderzochten getest in het kader van een PJ-rapportage, dus nog vóór de strafrechtelijke afhandeling. De verschillende tests werden in een tijdsbestek van enkele weken afgenomen, als eerste de GIT2 en later, in een per persoon wisselende volgorde, de WAIS-III en de KAIT. 27 onderzochten werden klinisch behandeld in een tbs-kliniek (negentien personen) of in een SGLVG-kliniek (acht personen). Bij deze groep werd gebruik gemaakt van de gegevens van een eerdere, maar korter dan twee jaar, afgenomen intelligentietest. In vrijwel alle gevallen was dat de WAIS-III, en kregen de deelnemers de GIT2 en de KAIT in wisselende volgorde aangeboden.

RESULTATEN Binnen de onderzoeksgroep wijken de scores van de acht vrouwen en van de negen personen met een niet-westerse achtergrond, niet significant af van de andere onderzochten. De volgorde waarin de tests zijn afgenomen en de periode tussen de eerste en de tweede testafname laten eveneens geen significante afwijkingen in de uitkomsten zien. Er werden ook geen significante verschillen geconstateerd tussen pro justitia-rapportages en de klinische groep.

Alle drie de tests maken een indeling naar de hoogte van

het IQ. De classificatie en naamgeving van de WAIS-III en KAIT komen overeen, de GIT2 wijkt zowel in classificatie als in naamgeving af. In de volgende tabel zijn de behaalde IQ-scores gecategoriseerd volgens de DSM-IV-classificatie.

Meer dan de helft van de deelnemers komt bij gebruik van de KAIT uit op een licht zwakzinnig niveau. Bij de GIT2 is dat aantal een derde, terwijl het volgens de WAIS-III slechts om één op de zes deelnemers gaat. Concreet houdt dit in dat, indien men alleen de KAIT gebruikt zou hebben voor het bepalen van het intelligentieniveau in onze onderzoeksgroep, 29 mensen toegewezen zouden worden aan het SGLVG-circuit, terwijl als men de WAIS-III gebruikt zou hebben, dit er slechts acht zouden zijn geweest.

Het verschil tussen de IQ-scores kan op individueel niveau hoog oplopen en is bovendien niet eenduidig. Zo is een verschil van 30 IQ-punten tussen de GIT2 en de KAIT bij de ene persoon in het voordeel van de KAIT en bij een ander juist in het voordeel van de GIT2.

Meer dan 10 IQ-punten verschil is gevonden tussen:

- GIT2 en WAIS-III bij 38% van de deelnemers
- GIT2 en KAIT bij 46% van de deelnemers
- WAIS-III en KAIT bij 56% van de deelnemers, bij een derde is het verschil zelfs 15 punten of meer

Bij ongeveer de helft van de deelnemers is zowel het verschil tussen de KAIT en de WAIS-III als tussen de KAIT en de GIT2 10 punten of meer.

Deze resultaten staan niet op zich. Afgezien van de reeds

	WAIS-III	GIT2	KAIT
	N	N	N
licht verstandelijk gehandicapt (50/55 - 70)	8	17	29
zwakbegaafd (71 - 84)	20	17	9
beneden gemiddeld (85 - 94)	16	7	7
Gemiddeld (95 - 104)	3	5	3
boven gemiddeld en hoger >104	3	4	2
	50	50	50

	GEMIDDELD VERSCHIL	SD	T-SCORE	RANGE
GIT2 en WAIS-III	-4,6	8,9	t = -3,68, df 48	-23 tot +19
GIT2 en KAIT	4,9	10,6	t = 3,26, df 49	-30 tot +30
WAIS-III en KAIT	9,6	8,3	t = 8,08, df 48	-25 tot +14

Testkeuze
bepaalt of
iemand
zwakzinnig
is of niet

hierboven vermelde passage van Tellegen, geeft de werkgroep Diagnostiek van het Landelijk Kenniscentrum LVG in hun Bijsluiter 2 over WAIS-III onder andere het volgende advies: 'voorlopig onderzoek wijst uit dat de intelligentie voor de LVG-groep 50-85 op de WAIS-III circa 6,5 punten te laag wordt ingeschat (dus 6,5 punten toevoegen als het TIQ tussen 50 en 85 ligt)'.

In ons onderzoek is het gemiddelde verschil 9 IQ-punten. Als de hierboven staande richtlijn gevolgd wordt en 6 punten extra toegekend worden aan de groep 50-85, stijgt het gemiddelde verschil naar 11 IQ-punten.

De veronderstelling dat de tests onderling op individueel niveau grote verschillen kunnen vertonen, wordt ruimschoots bevestigd. Deze verschillen zijn zeer relevant met name voor mensen met lagere IQ-scores. Tien IQ-punten verschil kunnen bepalend zijn voor hun toekomst in verband met de hantering van de selectiegrens van 70 bij toewijzing aan een justitieel (zorg)circuit. Chargerend zou men kunnen zeggen dat het afhankelijk is van de testkeuze van de pro justitia-rapporteur of iemand met laaggemiddelde tot licht beperkte intellectuele vaardigheden in het zwakbegaafden-circuit terecht komt.

Deze keuze is daarbij volledig arbitrair en wordt slechts

ingegeven door persoonlijke voorkeur van de rapporteur.

Door dit onderzoek werd de KAIT voor de eerste keer op gestandaardiseerde wijze bij een forensische populatie afgenomen, bij een steekproef van 50. Er werd een aantal negatieve aspecten geconstateerd: de testinstructies zijn voor mensen met lagere intelligenties moeilijk en soms verwarrend; in een aantal gevallen leidt de afbreeknorm tot demotivatie; sommige testonderdelen staan niet in verhouding tot elkaar; demotivatie van de onderzochte treedt sneller op dan bij de andere tests.

Daarnaast valt de totaal IQ score op de KAIT in onze populatie erg laag uit. Van de 50 deelnemers aan dit onderzoek hebben 29 deelnemers op de KAIT een IQ-score lager dan 70 (waarvan 11 zelfs de laagst mogelijke KAIT-score van 55 hebben), op de GIT2 zijn dit er 17 en op de WAIS-III hebben slechts 8 deelnemers een IQ-score lager dan 70. Een mogelijke oorzaak is dat bij de normering van de KAIT de beroepsbevolking als uitgangspunt genomen is, terwijl onze doelgroep hiervan vaak geen deel uitmaakt.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Bij de conclusies moet rekening worden gehouden met het specifieke (forensische) karakter van de onderzoeksgroep. In alle gevallen was er sprake van minimaal één AS-II-stoornis en waren alle betrokkenen verdacht van of veroordeeld voor een strafbaar feit.

Bovendien lag de nadruk bij het samenstellen van de onderzoeksgroep op de lagere intelligentieniveaus. De resultaten zijn niet zonder meer te generaliseren naar andere groepen.

L De IQ-scores op de WAIS-III, de verkorte GIT2 en de KAIT laten, gemeten bij dezelfde persoon, grote verschillen zien. De verschillen worden niet veroorzaakt door psychometrische eigenschappen van de tests (Kraijer, 2005). De tests meten dus (deels) andere vaardigheden, alhoewel ze pretenderen hetzelfde te meten, namelijk het IQ. De verschillen passeren bij meer dan de helft van de onderzochten een grens in het DSM-IV-classificatiesysteem. De keuzevrijheid van de PJ-rapporteurs wat betreft intelligentietests, maakt interpretatie van het gevonden IQ en de daaraan verbonden classificatie, nog meer discutabel. Hoewel dus niet gesproken kan worden over het IQ is een intelligentiemaat nog steeds onontkoombaar gezien de geldende regels voor toewijzing aan het reguliere- of aan het SGLVG-circuit. Er is op dit moment in Nederland geen eenduidigheid over welk instrument het meest geschikt is voor het meten

Het verschil
tussen de tests
kan oplopen
tot ruim
10 punten

van intelligentie bij een forensische populatie met lagere cognitieve vaardigheden (zie ook Van Toorn, 2008).

AANBEVELING 1 Meer eenduidigheid in het gebruik van intelligentietests zou voor PJ-rapportages een groot goed zijn.

AANBEVELING 2 De onderzoeker moet altijd melding maken van de gebruikte test(onderdelen) en een genuanceerd verslag doen van sterke en zwakke kanten in het profiel.

AANBEVELING 3 De behaalde score dient gevalideerd te worden aan de eigen klinische indruk, de gevolgde opleiding en het maatschappelijk functioneren van de onderzochte.

2 Gegeven de oververtegenwoordiging van de lagere intelligentieniveaus in de PJ-populatie en de hierboven omschreven problemen met de KAIT bij lagere IQ's, is de KAIT minder geschikt voor gebruik binnen het forensische circuit.

3 De WAIS-III biedt veel informatie, maar vraagt ook veel tijd. De GIT2 biedt minder informatie, maar vraagt ook aanzienlijk minder tijd. Voor de PJ-rapporteur is het bij een GIT-IQ hoger dan 95 niet erg relevant om ook de WAIS-III af te nemen, als men slechts geïnteresseerd is in een algemene indicatie van het intelligentieniveau. Is de score op de GIT2 85 of lager, dan is het zeker aan te bevelen om een tweede IQ-test af te nemen. Op dit moment is de WAIS-III het meest geschikte testinstrument voor vervolgonderzoek. Ligt het gevonden GIT-IQ tussen 85 en 95, dan beslist de onderzoeker of er al dan niet een vervolgtest wordt afgenomen.

(VOORLOPIGE) AANBEVELING 4 Gebruik de verkorte GIT2 (6 van de 9 subtests) als screeningsinstrument, waarbij wordt doorgetest als de score 85 of lager is. Indien men slechts geïnteresseerd is in het niveau van functioneren, is doortesten bij een IQ-score van 95 of hoger niet zinvol. De klinische informatie beslist of er al dan niet wordt doorgetest bij een score tussen de 85 en 95. Hierbij dient ook het dagelijks niveau van functioneren te worden meegewogen, rekening houdend met zelfstandigheid en sociale redzaamheid.

Mw drs. B. van Toorn is gz-psycholoog en onafhankelijk PJ-rapporteur.

Mw drs. C. Bon is psycholoog en onafhankelijk onderzoeker.

Literatuur

- Brown, D.T. (1994). Review of the Kaufman Adolescent and Adult Intelligence Test (KAIT). *Journal of School Psychology*, 32, 85-99.
- Kenniscentrum LVG (2005). *Bijsluiter 1. Beoordeling IQ's LVG-J. Beoordeling van beperkingen in de intelligentie van LVG-jeugdigen*. Utrecht: LKC-LVG.
- Hoogewerf, R. et al. (2007). *Best practice ambulante forensisch psychologisch onderzoek en rapportage in het strafrecht voor volwassenen*. Utrecht: NIPP.
- Kordelaar, W.F. van (2007, mei). *Wetenschappen met intelligentie. Diagnostiek naar intelligentie in het Forensische Veld*. Utrecht: Forum Educatief.
- Kraijer, D. & Plas, J. (2007). *Handboek psychodiagnostiek en beperkte begaafdheid*. Amsterdam: Harcourt Assessment.
- Kraijer, D.W. (2005). Intelligentieonderzoek bij jeugdigen en volwassenen met een beperkte begaafdheid. De WAIS-III, de KAIT en de GIT2 vergeleken. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met verstandelijke beperkingen*, 31, 79-86.
- Law, J.G. & Faison, L. (1996). WISC-III en KAIT results in adolescent delinquent males. *Journal of Clinical Psychology*, 52, 699-703.
- Luteijn, F. & Barelids, D.P.H. (2004). *GIT2. Groninger Intelligentie Test 2*. Amsterdam: Harcourt Assessment.
- Mulder, J.L., Dekker, R. & Dekker, P.M. (2004). *Kaufman Intelligentietest voor adolescenten en volwassenen, KAIT*. Leiden: PITS.
- Tellegen, P. (2004). *De waan van 'het' IQ*. Groningen: Rijksuniversiteit, Persoonlijkheden- en Differentiële Psychologie.
- Tellegen, P. (2006, september). *Individual Adult Intelligence Tests, Comparison of the WAIS-III, GIT-2, and KAIT*. Symposium Intelligentie Testing in het bijzonder met de KAIT en de K-SNAP; Amsterdam.
- Toorn, B. van (2008). Zwakbegaafdheid. In B.A. Blansjaar, M.M. Beukers & W.F. van Kordelaar. *Stoornis en delict. Handboek psychiatrische en psychologische rapportage in strafzaken* (p. 123-141). Utrecht: De Tijdstroom.
- Wechsler, D. (2005). *WAIS-III Nederlandse bewerking. Technische handleiding*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Summary

The unreliability of IQ-tests

B. van Toorn, C. Bon

We investigated the individual differences in IQ-scores on the three most used intelligence tests in The Netherlands, the WAIS-III, the KAIT and GIT2, by comparing the individual scores on the three tests among 50 forensic patients. Although the overall scores didn't seem to deviate much, there were big individual differences among the tests, amounting to 30 IQ-points. For example, a patient with an IQ-score of 70 on the KAIT, could have an IQ score of 90 on the WAIS-III. We concluded that the individual score on one of these IQ-tests is not a reliable measurement of 'the IQ'.